

Un act de cancelarie inedit de la Ștefan Tomșa II

Ștefan Tomșa II a ocupat scaunul Moldovei în două rânduri : prima oară din decembrie 1611 pînă în 1615, iar a doua oară din octombrie 1621 pînă în 1623. Domn de țară, de fel din Oțești, ținutul Putnei, de pe apa Răcătăului, el s-a dovedit a fi, în timpul primei domnii, de o mare cruzime. Cronicarul îl descrie ca pe un „mare vârsător de sînge, gros la hire și prostatec”¹. Îi era teamă de boieri, pe care îi măcelărea fără milă. De la el a rămas această apreciere asupra boierilor : „S-au îngrișat, doamne, berbecii, sînt buni de junghiat”, îi striga lui Tomșa călăul curții domnești, „un țigan gros și mare la trup”².

Cu totul altfel s-a arătat în vremea celei de-a doua domnii, cînd boierii și țara s-au bucurat de o cîrmuire mai omenoasă. A fost mazilit în primele zile ale lui septembrie 1623.

Documentul pe care îl prezentăm în continuare este din timpul celei de-a doua domnii a lui Ștefan Tomșa al II-lea.

Obiectul actului este foarte simplu : frații Dumitru, Mihalașco, Gavrilaş și sora lor, Brîndușa și cu soțul ei, Lazăr, toți feciori ai lui Lupul Virlan, cheamă în judecată pe Alexa, fost cămăraș, pentru „niște părți de ocine din satul Buțcăteani”. Acesta din urmă prezintă în fața domnului direse de la Eremia Movilă, din care se constată că acele părți de ocine le avea de la socrul său, Necula. Pe temeiul acestor acte, domnul dă dreptate lui Alexa, iar reclamanții „rămîn de întreaga lege a țării”.

Documentul conține o singură instituție — *feria*. Alexa, beneficiarul hotărîrii domnești e obligat să depună la vistieria domnească suma de 12 zloți. După cum se știe, această instituție se întilnește numai în cancelaria Moldovei și numai într-o anumită epocă — începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea pînă în primele două decenii ale secolului al XVIII-lea. Feria avea drept

¹ Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, p. 88.

² *Ibidem*. Documente contemporane de peste munți ne informează că, după răzvrătirea boierilor din octombrie 1615, Tomșa a pus să fie uciși 72 dintre ei „cu morți năpraznic de urite!” (Vezi A. Verres, *Documente*, IX, p. 53—54). A se vedea și Victor Motogna, *Domnia întâia a lui Ștefan Tomșa, după izvoarele ungu-rești*, în „Revista Istorică” XI, 1925, 4—6, p. 78—88 și „Analele Academiei Române”, mem. sect. istorice, seria II, 1886, t. VII, p. 287—88.

scop să împiedice — cel puțin în timpul domniei emitentului — redeschiderea procesului de către cel care „rămăsese de lege“. Într-un act din 10 martie 1582 se precizează următoarele: „Ion Bașotă s-a îndreptat și și-a pus *feriie* înaintea noastră pentru aceea să nu mai aibă Drăgan Ciolpan a mai *pîri* sau alte neamuri ale lui Gheorghîță“³.

Partea care solicita deschiderea procesului, era obligată să depună la dispoziția vistieriei o sumă egală⁴. Cu toate acestea, se pare că autoritatea lucrului judecat era, în felul acesta, iluzorie și nu constituia în fapt o piedică pentru continuarea pîrii. Au fost, de pildă, cazuri cînd un litigiu a ajuns de 3—4 ori în fața aceluiași domn — deși exista ferie⁵. Pe de altă parte, se știe că domniile, cu unele excepții, nu erau de lungă durată și cei rămași de lege atît așteptau ca odată cu suirea pe tron a noului domn să reînceapă judecata.

Valoarea feriei rămînea la aprecierea domnului și consta în depunerea la dispoziția acestuia sau a vistieriei — de către beneficiarul sentinței — a unei sume de bani de obicei în monedă străină cu circulație internă, un fel de „monedă forte“, zloți polonezi, galbeni ungurești, taleri sau arginți tătărăști⁶. Numai șapte din actele emise de Ștefan Tomșa II, în cursul acestei domnii, conțin această instituție, inclusiv cel de față. În genere, suma se apreciază în zloți, invariabil 12⁷ sau 24⁸, ca și numărul juraților. Mai există și o formulă de acoperire, care nu specifică valoarea feriei — menționîndu-se în act pur și simplu „Și și-au/pus ferii înaintea noastră“⁹. Nu cunoaștem deocamdată considerentele pe temeiul cărora domnul stabilește cuantumul și felul monedei. Într-un act tot de la Tomșa, ferii constă din 12 arginți tătărăști¹⁰ sau în altă parte din 5 taleri¹¹.

TRAIAN IONESCU-NIȘCOV

³ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, 1906, 1, p. 159—160.

⁴ Șt. Berechet, *Procedura de judecată la români*, Chișinău, 1926, p. 124—126.

⁵ Idem, *Judecata la români*, Chișinău, 1926, p. 88.

⁶ Există desigur și excepții, care par o simplă formalitate: într-un document de la Gașpar vodă (14.II.1619), doi dieci depun ferie *trei ughi* (G. Ghibănescu, *op. cit.*, partea II-a, p. 124).

⁷ Documentele din 28.V.1622 și 20.III.1623 (*DIR*, A., vol. V, sec. XVII, p. 135 și 200).

⁸ Documentul din 5.V.1622 (*Ibidem*, p. 130).

⁹ Documentul din 30.II.1623 și 9.VIII.1622 (*Ibidem*, p. 183 și 156).

¹⁰ Documentul din 2.III.1623 (*Ibidem*, p. 190).

¹¹ În actul de la Eremia Movilă din 26.VII.1604 (N. Iorga, *Studii și documente*, XI, p. 48).

1623 (7131) iunie 28. Ștefan Tomșa II voievod întărește lui Alexa, fost cămăraș, niște părți de ocine la Buțcăteani, reven-
dicate de Dumitru și frații săi, Mihăilașco, Gavrilaş și sora lor
Brîndușa.

7 Нш Стефан(н) Томшѣ воєво(да) бѣио ма(с)тѣю
 г(с)п(а)рѣ зє(м)ли мш(л) <аав>скон ш(ж) прѣидошѣ
 прѣ(а) намн и прѣ(а) нашнми мш(л)ад(в)скнми
 болѣри Думитру и братѣ его Михѣла(ш)ко и
 Гаврил(ш) и ч¹ се(с)тра н(х) брѣ(н)а(у)ше <н>²
 мѣ(ж) и Лазар(р) сѣ(в) Моцо(к) сѣ(в)е Лупу(л)
 Врѣла(н) и терали за ли(ц) прѣ(а) намн на
 слуг(г) наше длежн бн(в) кѣмѣрд(ш) ра(дѣ)
 нѣкн(х) чд(с)ти за ш(т)нннн ш(т) село бу-
 ц)кѣтѣни что у воло(ст) рома(н)ско(н) рекѣчи
 Думитру и братн г(г) по тѣч чд(с)ти за
 ш(т)ннн суг(т) правѣн н(х) за дѣ(а)ннн и
 ко(г)да бѣше при дѣн Ермѣд воєво(да)
 а врѣла(н) шц(х) н(х) ш(н) терал на Не-
 кѣла те(ст) длежн ра(дѣ) тн(х) чд(с)ти за
 ш(т)ннн дѣн братн те и бн(л) емѣ ад(л) и една
 сѣо г(г)и а Некѣла сѣе не възхофет възѣти
 тѣч нѣшн бо бн(л) емѣ кѣде(ж)но ра(дѣ) шсе(м)
 сѣо г(г)и издд(в)но како указал прѣ(а) намн и
 камасра(ш) длежн и нарѣае ш(т) Ермѣд воєво-
 (да) шзо(с)та(л) како ш(н) бо шн(л) то(г)да сѣ(м)
 сѣ(а)маго Томш г(с)п(а)рѣ ма сѣ възсє(г) сѣвѣта
 г(с)п(а)рѣн ѣко(ж) уѣн дѣхо(м) тѣч нарѣденѣе
 тако(ж) днрѣ сѣанхо(м) н(х) на таковою сѣ(а)р.
 Нно Думитру и брат(т) его вн(ш) лнса(н)нѣн ш(н)
 изо(с)та(л) ш(т) възсє(г)о наше(г) зѣкона зє(м)скд(г).
 а слуг(г) наш(ш) длежн ш(н) г(р)авн(л)сѣ и възѣ-
 хо(м) ш(т) нс(г) фєрѣѣ .вѣ. злд(т) аз вн(с)тѣр
 г(с)п(а)рѣ ма. То(г) ра(д)н ш(т) сѣдд нарѣ(а)
 бо(а)шн аа не нмдє(т) ма(н) терати а нн

¹ Aso în document

² Scris neclar între rînduri

ДОБНВАТН ДУМТРУ И БРАТИ) Э(Р) СМВЕ ЛУЛУ(Л)
 ВРБЛ(М) ТИИ ВЪСН ЧД(С)ТН ЗД К(Т)ННУ НЪ ДД
 Е(С)Т СЛУСН НАШЕ(МУ) . ВНШЕ ДНСА(Н)НОМУ ДЛЕЖД
 БН(В) КЪМЪР(Ш) И К(Т) НД(С) ПРВБД К(Т)ННУ И
 ВНКУПЛЕНІЕ И ГРІ(К) И ПОТВРЪ(Ж)ДЕНІЕ ТЪСХД
 ВН(Ш) РЕЧЕНН ЧД(С)ТН ЗД К(Т)ННУ К(Т) СЕЛО
 БУ(Ц)КЪТБНН СЪ СТД(В) И МЛЕ(Н) И СЪ МЪ(С) Д
 ПДСН(Х) НЕДОУШЕ(Н)НОМУ НЕКОЛН(Ж) НД ВЪКН
 ВЪ(У)МІИ . СІ КТО ВЪ(С)ХОЩЕ(Т) МЪИ ТЕРД(ТІ) В(А)І
 СІИ ТЪ(Ж) ДД БУДЕ(Т) ПОВНМЕ(Н) ЛО(Б) ПО(Р)ТОЮ
 Р(У)Н(А)ВД МН . ВІ . ВЪ(Л) . И НН АД (Е) МЕ
 ГМНШДЕ(Т) ПРЪ(А) СІ(М) ЛН(С)ТО(М) Р(СЪ)ВД МН .
 СД(М) Р(У)Н(А)НЪ ВЕЛЪ(Л) . Г Д(С) . ЗРЛД .
 Ю(Н) . КН .

Arh. St. Sibiu, fond Biblioteca Astra CLI/3. Orig. slav, hirtie. Pecete aplicată, căzută. Redactat de un diac care nu cunoaște bine stilul formularului de cancelarie.

† Io Ștefan Tomșea, voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Moldovei. Iată, au venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri moldoveni Dumitru și frații săi, Mihăilașco și Gavrilaş și ^{și} sora lor Brîndușa (și) bărbatul ei Lazar, fiul lui Moțoc, feciorii lui Lupul Virlan. Și s-au pîrit de față înaintea noastră cu sluga noastră, Alexei, fost cămăraș, pentru niște părți de ocine din satul Buțcăteani, ce se află în ținutul Romanului; spunînd Dumitru și frații săi că aceste părți din ocine sînt ale lor drepte, de dedină. Iar cînd a fost în zilele lui Eremia voievod, iar Virlan tatăl lor, el s-a pîrit cu Necula, socrul lui Alexa, pentru aceste părți de ocine, ca îndată să i le întoarcă; și i-a dat și una sută ughi, iar Necula n-a vroit să ia acești bani, că i-a fost lui cumpărătură mai demult pentru opt sute de ughi, cum a arătat înaintea noastră și cămărașul Alexa și diresese de la Eremia voievod. El a rămas cum a trăit atunci singur, șingurel². Deci domnia mea, cu tot sfatul domnesc, cum am văzut aceste direse, astfel i-am judecat cu această judecată. Deci, astfel Dumitru și frații lui, mai sus-scriși, ei au rămas de toată legea țării noastre. Iar sluga noastră, Alexa, s-a îndreptat. Și am luat de la el ferie 12 galbeni pentru vistieria domniei mele. Pentru aceasta, de acum înainte mai mult să nu aibă a se pîri și nici să nu dobîndească Dumitru și frații săi, fiii lui Lupul Virlan, toate aceste părți de ocine, ci să-i fie slugii noastre mai sus-scrisă, Alexa, fost cămăraș, iar de la noi dreaptă ocină și cumpărătură și uric și întărire aceste mai sus-zise părți de ocine din satul Buțcăteani cu iaz și mori și cu loc de pășune, niciodată neclintit, în vecii vecilor.

Și cine va mai încerca să mai pîrască piră³ acela să fie nevoit să dea gloabă 12 boi la poarta domniei mele.

Și nimeni să nu se amestece înaintea acestei cărți a domniei mele.

Însuși domnul a poruncit.

La Iași, 7131 (1623) iunie 28.

¹ În text н н la capete de rînduri : „și și <cu>“

² În original : са(м) съ(а)маго

³ În text : рѣ(ж)